

AT TENUIS NON GLORIA:
Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΟΞΑ ΚΑΙ Η ΛΕΠΤΑΛΕΗ ΜΟΥΣΑ
ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΙΣΜΟΥ

Στο προοίμιο¹ του 4ου βιβλίου των *Γεωργικών* του Βιργίλιου απηχούνται γνώριμα στοιχεία της ελληνιστικής ποιητικής. Ωστόσο, δεν φαίνεται να έχει επισημανθεί συγκεκριμένο παράλληλο για τους δύο τελευταίους στίχους του χωρίου (στ. 6-7):

in tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

Θα ήθελα να προτείνω ότι στους δύο αυτούς στίχους λανθάνουν συγκεκριμένες αναμνήσεις από τον Καλλίμαχο. Το *tenuis* προφανώς αντιστοιχεί στο καλλιμαχικό *λεπτός* και παραπέμπει άμεσα στις προγραμματικές αρχές του Αλεξανδρινού. Ο Βιργίλιος είχε χρησιμοποιήσει και αλλού το επίθετο με τη νεότερη του φόρτιση (*Εκλ.* 1.2, 6.8), και εδώ προσδιορίζει με αυτό το περί μελισσών θέμα του βιβλίου: *in tenui labor* (στ. 6)². Αμέσως μετά, ωστόσο, το ίδιο επίθετο εμφανίζεται σε μια αντικαλλιμαχική *iunctura*, για να υποδείξει τη δόξα που θα προσπορίσει η πραγματέυση του θέματος: *at tenuis non gloria* (στ. 6)³. Πι-

1. Ευχαριστώ τον καθηγητή Θ. Δ. Παπαγγελή, ο οποίος με τις καίριες παρατηρήσεις του βελτίωσε κατά πολύ την πρώτη μορφή αυτού του άρθρου.

2. O R. F. Thomas, *Virgil, Georgics*, τ. 2, βιβλία 3-4, Καίμπριτζ 1988, ερμηνεύει ως εξής: «*in tenui labor*: i.e. *in tenui re laboratur*» (σ. 149), και ασφαλώς το *res* δεν μπορεί παρά να εννοεί το θέμα του βιβλίου. Ωστόσο, λίγο πιο πριν, σχολιάζοντας το σύνολο του στ. 6, υποστηρίζει πως «ο στίχος υποδεικνύει ότι η υφολογική προσέγγιση θα είναι απολύτως καλλιμαχική (*tenuis* = *λεπτός*), ενώ το θέμα και η δόξα που προκύπτει από αυτό θα είναι υψηλότερης, μη-καλλιμαχικής τάξεως» (σ. 148). Μεταξύ των δύο σχολίων του διαφαίνεται κάποια αντίφαση. Η διακήρυξη του Βιργίλιου *duces ... et proelia dicam* (*Γεωργ.* 4.4-5) μπορεί να αφήνει την εντύπωση του υψηλού θέματος, αλλά η αρχική σύσταση *levium spectacula rerum* (στ. 3) προκαταβάλλει ότι το πλαίσιο είναι ένας μικρόκοσμος. Ο,τιδήποτε σπουδαίο συμβαίνει μέσα σε αυτό το πλαίσιο *μόνον* φαινομενικά μπορεί να αποτελεί *μέγα* θέμα, αντάξιο της επικής ποίησης: οι βασιλείς και οι πόλεμοι των μελισσών *ουσιαστικά* εμπίπτουν στην τάση της νεότερης ποίησης για σμίκρυνση του επικού όγκου και ταπείνωση των σπουδαίων επικών θεμάτων. Η σύζευξη του *μικρού* με το *μεγάλο* οδηγεί συνήθως σε κωμικά αποτελέσματα (π.χ. η μάχη Μόλορχου – ποντικών στα *Αίτια* του Καλλίμαχου, απ. 259 SH) ή λειτουργεί ως επική παρωδία (π.χ. η *Βατραχομουμαχία*). Ο Βιργίλιος πραγματεύεται τη σύζευξη αυτή με εντελώς σοβαρό τρόπο (βλ. Thomas, *ό.π.*, σ. 148), το σχόλιο για το *levium ... rerum*, διότι θέλει να δείξει τον μικρό κόσμο των μελισσών ως κάτι αξιοθαύμαστο για λόγους που δεν είναι άσχετοι με το ζήτημα που εξετάζουμε, βλ. παρακ. σ. 287.

3. O R. A. B. Mynors, *Virgil Georgics*, Οξφόρδη 1990, ad loc., σ. 259, παραθέτει εδώ το αρά-

στεύω ότι μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα καλλιμαχικό προηγούμενο για αυτή την τόσο εμφατική αντινομία στον *Ύμνο στον Απόλλωνα* (στ. 9-11):

ὠπόλλων οὐ παντί φαίνεται, ἀλλ' ὅτις ἐσθλός·
ὅς μιν ἴδῃ, μέγας οὗτος ὅς οὐκ ἴδε, λιτός ἐκεῖνος.
ὀφόμεθ', ὦ Ἐκάεργε, καὶ ἐσόμεθ' οὔποτε λιτοί.

Ο γνόστης του καλλιμαχικού έργου ασφαλώς νιώθει εδώ κάποια έκπληξη: «είναι ασυνήθιστο για τον Καλλίμαχο να χρησιμοποιεί το μέγας ως όρο επιδοκιμασίας: κανονικά το χρησιμοποιεί με υποτιμητική σημασία»⁴. Πιο συγκεκριμένα, με το επίθετο αυτό ο Αλεξανδρινός ορίζει την ποιητική πρακτική που ο ίδιος αποφεύγει (βλ. απ. 1.12, 465 Pf., *Ύμν.* 2.108). Βέβαια, τα συμφραζόμενα του *Ύμνου* δεν είναι ποιητολογικά αλλά λατρευτικά, και ίσως φανεί ότι συγκρίνουμε μεγέθη που δεν είναι ομοειδή⁵, τη στιγμή, μάλιστα, που αλλού ο ίδιος ο Απόλλων επιβάλλει τη μεγαλοπρέπεια στις θυσίες κάνοντας διάκριση μεταξύ θρησκευτικών καθηκόντων και ποιητικής πράξης (απ. 1.23-4 Pf.):

“. . . . .] . . . αἰοιδέ, τὸ μὲν θύος ὅττι πάχιστον
θρέψαι, τῆ]ν Μοῦσαν δ' ὠγαθὲ λεπταλέην”

τειο μόχθος μὲν τ' ὀλίγος, τὸ δὲ μύριον αὐτίκ' ὄνειαρ (Φαινόμε. 761), όπου αναγνωρίζεται πιθανώς το άμεσο νοηματικό παράλληλο του βιργιλιανού στίχου, και μάλιστα το κέρδος προσδιορίζεται αντιθετικά προς το νεοτερικό επίθετο ὀλίγος. Ωστόσο ο στίχος του Άρατου δεν έχει ποιητολογική διάσταση, ενώ ούτε σε τεχνικό επίπεδο διακρίνεται ομοιότητα των δύο χωρίων, καθώς η αντίθεση δεν γίνεται προς κάποια νεοτερική αρετή: η λεπτή ποίηση δεν μπορεί να είναι παράγωγο του ὀλίγου μόχθου, όπως μαρτυρεί ο έπαινος του Καλλίμαχου για την αράτεια ἀγρυπνίην (*Επίγρ.* 27.4) και του Κάτουλλου για την πολύχρονη και πολύμοχθη κυοφορία της Σμύρνας του Κίνα (π. 95, βλ. παρακ. σ. 289).

4. Αυτό είναι το σχόλιο του F. Williams, *Callimachus, Hymn to Apollo*, Οξφόρδη 1978, ad loc.

5. Στο σημείο αυτό θα παρατηρούσε κάποιος ότι το λιτός που αντιτίθεται στο μέγας είναι άγνωστο στο καλλιμαχικό πρόγραμμα. Ωστόσο, η λιτότης εμπίπτει γενικώς στην προτίμηση του Αλεξανδρινού για το λεπτόν και ὀλίγον. Ίσως το επίθετο επιλέχθηκε εδώ, επειδή έχει μια βιοτική διάσταση η οποία ταιριάζει στη θρησκευτική δραστηριότητα που περιγράφει ο *Ύμνος*. Ενδεικτικό είναι ότι προσδίδοντας αρνητική τιμή στο ίδιο επίθετο ο Φιλόδημος θα εκφράσει την προσδοκώμενη πνευματική ανάταση των επικούρειων εταίρων κατά τη σύναξη τους στην επέτειο των γενεθλίων του Επικούρου (*Επίγρ.* 23 G-P = *Παλ. Ανθ.* 11.44). Η λιτότης, απaráγραφτη συνθήκη του επικουρισμού, προκαταβάλλει τον υλικό χαρακτήρα της συγκέντρωσης, ήδη με την έναρξη του ποιήματος (αὔριον ἐς λιτήν σε καλιάδα ...). Ο τελευταίος όμως στίχος υπονοεί ότι η συμμετοχή του Πείσωνα μπορεί να μεταβάλει αυτόν τον χαρακτήρα: ἦν δέ ποτε στρέψης καὶ ἐς ἡμέας ὄμματα, Πείσων, / ἄξομεν ἐκ λιτῆς εἰχάδα πιστότην (στ. 7-8). Ο M. Gigante, «Filodemo e Pisono: da Ercolano a Roma», *ASNP* 15 (1985) 855-66, εύλογα είδε σε αυτή την αιφνίδια μεταστροφή την ανάμνηση της αντίθεσης του καλλιμαχικού *Ύμνου στον Απόλλωνα* στ. 10-11. Το επίθετο λιτός, θετικός βιοτικός όρος του επικουρισμού, αποκτά αρνητική τροπή για να δηλώσει την εκπλήρωση των σκοπών της λατρευτικής σύναξης. Αν ο Φιλόδημος υπαινίσσεται μόνον την υλική συνεισφορά του εύπορου Πείσωνα, πρόκειται μάλλον για άκομψη κολακεία. Υπό το βάρος του καλλιμαχικού παραλλήλου μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Φιλόδημος αναφέρεται και στο πνευματικό κέρδος που θα συνεπάγεται η παρουσία του εκλεκτού Ρωμαίου εταίρου.

Το χωρίο προέρχεται από τον Πρόλογο των *Αιτίων* και αφορά την περίφημη εμφάνιση του Απόλλωνα στον Καλλίμαχο, κατά την οποία ο θεός υπέδειξε στον ποιητή τον δρόμο, ή μάλλον το μονοπάτι, που οφείλει να ακολουθήσει η τέχνη του (απ. 1.21-8 Pf.). Αυτή η θεοφάνεια, ωστόσο, συνιστά απάντηση σε οποιαδήποτε αντίρρηση για τη σύγκριση που επιχειρήσαμε, καθώς φαίνεται να δικαιώνει την αισιόδοξη, πρωτοπρόσωπη διακήρυξη του *Ύμνου, όψόμεθ', ὦ Έκάεργε, καί έσσόμεθ'* οὔποτε λιτοί (στ. 11): πλάι στη θρησκευτική εξύψωση του πιστού δεν είναι αυθαίρετο να ακούσει κανείς και τη βεβαιότητα για τη μεγάλυνση του ποιητή που όντως αξιώθηκε να δει τον θεό και, ως καλός πιστός, ακολουθεί τις παραινέσεις του⁶. Ή, τουλάχιστον, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Βιργίλιος, επαρκής ανα-γνώστης του καλλιμαχικού έργου, έκανε αυτή τη σύνδεση.

Δεν είναι τυχαίο ότι η μία προϋπόθεση την οποία θέτει ο ρωμαίος ποιητής στο επίμαχο χωρίο των *Γεωργικών*, προκειμένου να κερδίσει τη δόξα, διατυπώνεται σύμφωνα με τις επιταγές της θρησκευτικής τελετουργίας: *at tenuis non gloria, si quem /... auditque vocatus Apollo* (*Γεωργ.* 4.6-7)⁷. Είναι σαν να ακούμε μια προσευχή προς τον Απόλλωνα ως «θεό προστάτη των ποιητών, αυτόν που επέδειξε ένα ζωηρό ενδιαφέρον για την ποίηση του Βιργιλίου στην *Εκλ.* 6.1-12»⁸. Το σχόλιο του Mynors δείχνει ότι εύλογα η έκκληση των *Γεωργικών* ανακαλεί το νεότερικό μοτίβο της επιφάνειας του θεού, το οποίο είχαν καθιερώσει ο Πρόλογος των *Αιτίων* και η βιργιλιανή μετάφρασή του στο προοίμιο της 6ης *Εκλογής*⁹. Φαίνεται, λοιπόν, πολύ πιθανό ότι ο Βιργίλιος συνδυάζει το χωρίο της αναμενόμενης θεοφάνειας του *Ύμνου* στον Απόλλωνα με τις συνέπειες που είχε η γνωστή από τον Πρόλογο των *Αιτίων* θεοφάνεια, μετατρέποντας τη δόξα που προσδοκά ο πιστός σε βεβαιωμένη δόξα του ποιητή¹⁰. Σε τεχνικό

6. Εύλογα μπορούμε να υποθέσουμε ότι η *ἄτριπτος χέλευθος* την οποία συστήνει ο Απόλλων θα οδηγήσει τον ποιητή στη δόξα και το μεγαλείο. Την παράλειψη του καλλιμαχικού Προλόγου συμπληρώνει ο ίδιος ο Απόλλων σε μια μεταγενέστερη ανάλογη εμφάνισή του στον *Ρωμαίο Καλλίμαχο* (Προπ., *Ελ.* 3.3.13-8):

cum me Castalia speculans ex arbore Phoebus
sic ait aurata nixus ad antra lyra:
'Quid tibi cum tali, demens, est flumine? quis te
carmine heroi tangere iussit opus?
non hinc ulla tibi speranda est fama, Properti:
mollia sunt parvis prata terenda rotis'

Για το σύνολο αυτής της προπερτιανής ελεγγείας βλ. Θ. Δ. Παπαγγελής, *Η Ποιητική των Ρωμαίων Νεωτέρων. Προϋποθέσεις και Προεκτάσεις*, Αθήνα 1994, σσ. 199-200.

7. Βλ. το σχόλιο του Thomas, *ό.π.*, ad loc. (σ. 149): «το λεκτικό είναι επίσημο, καθώς το *voco* ορίζει την πράξη της προσευχής και το *audire* την (ευνοϊκή) ανταπόκριση του θεού».

8. Mynors, *ό.π.*, ad loc. (σ. 259).

9. Στο παράλληλο από την *Αινειάδα* 3.395, *aderitque vocatus Apollo*, προσδοκάται όχι απλώς η θετική αποδοχή της προσευχής από τον θεό, αλλά η ίδια η εμφάνισή του.

10. Θεωρούμε προφανές ότι η υποθετική διατύπωση της θεϊκής συνδρομής όπως και η αοριστία του *quem* (βλ. Thomas, *ό.π.*: *quem* is indefinite) είναι ρητορικής τάξεως: η υπόθεση υποδηλώνει τη

επίπεδο υπάρχουν ισχυροί λόγοι για να πιστέψουμε ότι ο Βιργίλιος εκμεταλλεύτηκε τους συγκεκριμένους στίχους από τον καλλιμαχικό Ύμνο. Και στα δύο χωρία το αποτέλεσμα της εύνοιας του θεού δηλώνεται με αντικαλλιμαχικούς όρους, οι οποίοι αποκτούν ιδιαίτερη έμφαση χάρη στο σχήμα λιτότητας που και οι δύο ποιητές χρησιμοποιούν. Και στα δύο χωρία οι δύο αυτοί όροι έχουν ακουστεί αμέσως πιο πριν, και με την επανάληψη επιτυγχάνεται μια έντονη αντίθεση:

ὅς μιν ἴδῃ, μέγας οὔτος, ὃς οὐκ ἴδε, λιτὸς ἐκεῖνος. in *tenui labor, at tenuis non gloria*
ὀφόμεθ', ὦ Ἐκάεργε, καὶ ἐσόμεθ' οὔποτε λιτοί.

Ενδιαφέρον, όμως, στο βιργιλιανό χωρίο παρουσιάζει και η άλλη προϋπόθεση της ποιητικής επιτυχίας: *si quem / numina laeva sinunt* (Γεωργ. 4.6-7). Οι αντίξοες θεϊκές δυνάμεις¹¹, που μπορεί να μην επιτρέψουν στον ποιητή να κερδίσει τη δόξα, ανακαλούν τον επίλογο του Ύμνου στον Απόλλωνα (στ. 105-113)¹². Το χωρίο αυτό, που είναι περίφημο για την προγραμματική του σημασία, κλείνει τον λατρευτικό ύμνο με αναφορά στην ιδιότητα του Απόλλωνα να προστατεύει την ποίηση —και πιο συγκεκριμένα τη νέα ποίηση του Καλλιμάχου. Ο Φθόνος εμφανίζεται στο χωρίο ως *numen laevum* για τη νεότερη ποίηση, εφόσον φέρεται να θαυμάζει την τέχνη των Τελχίνων, αλλά ο Απόλλων τον αποβάλλει από το ποιητικό πεδίο (στ. 105-7):

ὁ Φθόνος Ἀπόλλωνος ἐπ' οὐατα λάθριος εἶπεν
“οὐκ ἄγαμαι τὸν ἀοιδὸν ὃς οὐδ' ὅσα πόντος ἀεῖδει.”
τὸν Φθόνον ὠπόλλων ποδί τ' ἤλασεν

Στον τρόπο σύνταξης του βιργιλιανού στίχου (*si quem / numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo*, Γεωργ. 4.6-7) μοιάζει να απηχούνται τόσο η ίδια αντίδραση προς το ποιητικό εγχείρημα όσο και η καταστολή της αντίδρασης αυ-

βεβαιότητα για την εύνοια του θεού, και η αντωνυμία τον ίδιο τον ποιητή: πρβ. το καλλιμαχικό Μούσαι γάρ ὅσους ἴδον ὄθματι παῖδας / μὴ λοξῶ πολιοῦς οὐκ ἀπέθεντο φίλους (απ. 1.37-8 Pf.).

11. Βλ. την απόδοση του Thomas, ὁ.π., και το σχόλιο του Mynors, ὁ.π., για τη σημασία του *laeva*.

12. Παράλληλα τα *numina laeva* δεν απέχουν πολύ από το *λοξὸν ὄμμα*, που γνωρίζουμε από ένα άλλο σημείο του Προλόγου των Αιτίων: Μούσαι γάρ ὅσους ἴδον ὄθματι παῖδας / μὴ λοξῶ πολιοῦς οὐκ ἀπέθεντο φίλους (απ. 1.37-8 Pf.) —το χωρίο επαναλαμβάνεται στο (ή από το) *Επίγρ.* 21.5-6 ως τελικό δίστιχο· για τα προβλήματα που εγείρει αυτή η επανάληψη βλ. W. Wimmel, *Kallimachos in Rom. Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit* [= Hermes Einzelschr. 16], Wiesbaden 1960, σσ. 51-3. Το δίστιχο αυτό όμως δεν είναι τελείως άσχετο με τους στ. 10-11 από τον Ύμνο στον Απόλλωνα. Οι Μούσες είναι *numina dextra* για τον ποιητή, ο οποίος διακηρύσσει την εύνοιά τους με την ίδια βεβαιότητα με την οποία εκφράζεται ο πιστός του Ύμνου για την εύνοια του Απόλλωνα. Επιπλέον, το πολωτικό σχήμα *παῖδας ... πολιοῦς* δίνει την ίδια αίσθηση διάρκειας με το *οὔποτε* του Ύμνου —πρβ. την εφθαρμένη γραφή *ἄχρι βίου* στο *Επίγρ.* 21.5 Pf., που επιζητεί να ερμηνεύσει το νόημα του δίστιχου.

τής από τον θεό, που τείνει ευήκοον ους στην έκκληση του ποιητή. Καθώς η θεοφάνεια του Προλόγου των *Αιτίων* είναι ένα όπλο του Καλλίμαχου στη διαμάχη του με τους Τελχίνες, εύλογα μπορούσε να συνδυαστεί συνειρμικά με τη διαμάχη περί ποιήσεως του Απόλλωνα με τον Φθόνο, μια άλλη περίφημη σκηνή που, πέρα από την ποιητολογική της αξία, έχει και λατρευτική διάσταση στο πλαίσιο του *Ύμνου*¹³.

Πιστεύω, λοιπόν, ότι ο Βιργίλιος στην αντινομία *in tenui labor; at tenuis non gloria* έχει υπόψη τους στ. 10-11 από τον *Ύμνο στον Απόλλωνα* του Καλλίμαχου, αλλά μεταφέρει την ιδέα της μεγάλυνσης από τη σφαίρα της λατρείας στη σφαίρα της ποίησης. Ο σαφώς αντινεοτερικός προσδιορισμός που σκοπίμως χρησιμοποιείται θέλει να δείξει ότι η νέα ποίηση δεν υπολείπεται καθόλου της παλαιότερης, εφόσον με τη λεπτήν φυσιογνωμία της αξιώνεται την ίδια επιτυχία που εκείνη αποζητεί με τον *ὄγκον* της. Στο πλαίσιο αυτό οι λαυράκοι αναφορές στον Πρόλογο των *Αιτίων* και στον Επίλογο του *Ύμνου* αφενός συναρθρώνουν το θρησκευτικό στοιχείο με το ποιητολογικό, αποκαλύπτοντας τη νέα σημασία που αποκτά η καλλιμαχική ανάμνηση, αφετέρου παρουσιάζουν τελείως υπαινικτικά και σε μικροσκοπική κλίμακα ολόκληρη τη γνωστή από το καλλιμαχικό έργο διαμάχη για τη νέα ποίηση και την αξία της. Ο λόγος για τον οποίο ο Βιργίλιος επιλέγει το σημείο αυτό του έργου του για να προσδώσει τέτοια βαρύτητα σε έναν κατά τα άλλα μάλλον κοινό τόπο¹⁴, νομίζω ότι είναι οι μέλισσες. Ο *μικρόκοσμος* των μελισσών που έχει να επιδείξει μεγάλα έργα κερδίζει αναμφίβολα τον θαυμασμό, και η εντύπωση αυτή έχει ήδη προκαταβληθεί στο προοίμιο του 4ου βιβλίου των *Γεωργικών* (στ. 3-5)¹⁵:

admiranda tibi levium spectacula rerum
magnanimosque duces totiusque ordine gentis
mores et studia et populos et proelia dicam

Από αυτή την άποψη το παράδειγμα των μελισσών προβάλλεται ως αντεπιχείρημα σε οποιονδήποτε αμφισβητεί ότι η πραγματέυση ενός μικρού θέματος μπορεί να κερδίσει την επιτυχία και τον θαυμασμό. Η μεγάλη δόξα μπορεί να προέλθει και από μικρά επιτεύγματα¹⁶.

13. Το μοτίβο του φθόνου που επισύρουν οι ποιητές, ιδιαίτερα οι εκπρόσωποι της καλλιμαχικής ποίησης, είναι συνηθισμένο στο πλαίσιο της νεοτερικής ποιητικής τέχνης· βλ. Θ. Δ. Παπαγγελής, *Από τη Βουκολική Ευτοπία στην Πολιτική Ουτοπία. Μια μελέτη των Εκλογών του Βιργίλιου*, Αθήνα 1995, σσ. 124-5.

14. Εκτός από το χωρίο του Άρατου που παραθέσαμε παραπάνω, σημ. 3, βλ. και στον ίδιο τον Βιργίλιο, *Γεωργ.* 3.289-90: *nec sum animi dubius verbis ea vincere magnum / quam sit et angustis hunc addere rebus honorem*.

15. Βλ. και το σχόλιο του Thomas, ό.π., στον στ. 3 (σ. 147).

16. Επιπλέον, το σημείο αυτό φαίνεται ιδιαίτερα κατάλληλο για να τεθεί κάποιος ποιητολογικός προβληματισμός, επειδή είναι γνωστός ο συμβολικός ρόλος των μελισσών στο πλαίσιο τόσο της

*

Η φήμη και η δόξα ως αποτέλεσμα της ποίησης είναι κοινός τόπος τόσο παλαιός όσο τα ομηρικά έπη και τόσο συχνός όσο ελάχιστα στοιχεία στη λογοτεχνία της αρχαιότητας. Εδώ θα ανιχνεύσουμε σύντομα μια ιδιαίτερη πτυχή του τόπου αυτού, άμεσα σχετιζόμενη με την καλλιμαχική ποιητική παράδοση, καθώς μοιάζει προφανής η εξής αντίθεση: η δόξα που φυσιολογικά προσδοκά ένας ποιητής δεν μπορεί παρά να είναι μεγάλη· η καλλιμαχική ποιητική τέχνη, ωστόσο, διαφημίζεται με όρους που δηλώνουν ή υποδηλώνουν το *όλιγον*. Διαφαίνεται, έτσι, μια αντινομία στο επίπεδο της έκφρασης, και έχει ενδιαφέρον να δούμε αν και πώς η ορολογία λογοτεχνικής κριτικής που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της νέας ποίησης συνδέεται με το θέμα της ποιητικής δόξας. Θα περιοριστούμε σε χωρία όπου η νεοτερική επιλογή του *λεπτού* και του *όλιγου* συνδυάζεται με προσδοκίες για μεγάλη επιτυχία.

Η συνύπαρξη αυτή μένει λανθάνουσα στο έργο του ίδιου του Καλλιμάχου, ο οποίος δεν αγνοεί ότι η *λεπτή* ποίηση που εισηγείται μπορεί να χαρίσει φήμη σε όσους την ασκούν, όπως τουλάχιστον μαρτυρεί το *Επίγρ.* 7 Pf.:

ἦλθε Θεαίτητος καθαρὴν ὁδόν. εἰ δ' ἐπὶ κισσὸν
τὸν τέον οὐχ αὐτῆ, Βάκχε, κέλευθος ἄγει,
ἄλλων μὲν κήρυκες ἐπὶ βραχὺν οὖνομα καιρὸν
φθέγγονται, κείνου δ' Ἑλλάς ἀεὶ σοφίην.

Ο Αλεξανδρινός εκφράζει την πεποίθηση ότι ο Θεαίτητος χάρη στην ποίησή του θα κερδίσει την αιώνια φήμη, σε αντίθεση με άλλους οι οποίοι θα αποσπούν εφήμερα εγκώμια ως νικητές δραματικών αγώνων¹⁷. Τα *καθαρὴν ὁδὸν* και *σοφίην*, γνωστοί ποιητολογικοί όροι του καλλιμαχικού προγράμματος, δεν επιτρέπουν αμφιβολία για το είδος της ποίησης στην οποία επιδίδεται ο Θεαίτητος. Η επιτυχία του, πάντως, επαφίεται αόριστα στο μέλλον.

Αντίστοιχη στάση φαίνεται να κρατά και ο Κάτουλλος, μείζων εκπρόσωπος της πρώτης γενιάς που προσέλαβε το καλλιμαχικό ποιητικό πρόγραμμα στη Ρώμη. Στο εισαγωγικό ποίημα της συλλογής του, στο οποίο δηλώνεται η νεοτερική ταυτότητα της τέχνης του¹⁸, εύχεται να μείνει το έργο του γνωστό στους

ποίησης γενικότερα (βλ. π.χ. την περιεκτική διάλεξη του Jans Hendrik Waszink, *Biene und Honig als Symbol des Dichters und der Dichtung in der griechisch-römischen Antike* [= Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge-G 1961], Opladen 1974), όσο και της καλλιμαχικής ποιητικής παράδοσης ειδικότερα (βλ. π.χ. τον επίλογο του *Υμνου στον Απόλλωνα*, σσ. 110-112, ή την ορατιανή διακήρυξη *ego apis Matinae / more modoque ... operosa parvus / carmina fingo* (Ωδ. 4.2.27-32), όπου φαίνεται και η αντίθεση ανάμεσα στη μικροσκοπική όψη των εντόμων και την εργατικότητά τους).

17. Για την ερμηνεία του επιγράμματος βλ. E.-R. Schwinge, *Künstlichkeit von Kunst. Zur Geschichtlichkeit der alexandrinischen Poesie* [= *Zetemata* 84], Μόναχο 1986, σσ. 33-5.

18. Βλ. σχετικά Παπαγγελής, *Η Ποιητική των Ρωμαίων Νεωτέρων*, σσ. 121-3.

αιώνες των αιώνων (quod, <o> patrona virgo / plus uno maneat perenne saeculo, π. 1.9-10). Η ευχετική έγκλιση οφείλεται μάλλον σε μετριοφροσύνη παρά σε έλλειψη αυτοπεποίθησης, όπως φαίνεται από το π. 95¹⁹:

Zmyrna mei Cinnae nonam post denique messem
 quam coepta est nonamque edita post hiemem,
 milia cum interea quingenta Hortensius uno
 .....
 Zmyrna cavas Satrachi penitus mittetur ad undas,
 Zmyrnam cana diu saecula pervolvent.
 at Volusi annales Paduam morientur ad ipsam
 et laxas scombris saepe dabunt tunicas.
 parva mei mihi sint cordi monumenta ...,
 at populus tumido gaudeat Antimacho.

Εδώ όχι μόνον διεκδικείται η αιωνιότητα για το νεότερο προϊόν του πολύχρονου μόχθου του Κίννα, αλλά και προεξοφλείται ο βραχύς βίος του έργου του πολυγράφου Ορτήνσιου και η «ατίμωση» που περιμένει το χρονικό του Βολούσιου. Ωστόσο, η κατακλείδα επιφυλάσσει μια έκπληξη: ο πολύς κόσμος προτιμά να διαβάσει τον Αντίμαχο, για το έργο του οποίου είχε εκφραστεί υποτιμητικά ο ίδιος ο Καλλίμαχος²⁰. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η αναμενόμενη επιτυχία δεν είναι ποσοτικά μετρήσιμη: «η αναγνωσιμότητα και κυκλοφορία που προβλέπει ο Κάτουλλος είναι εσωτερική φιλοφρόνηση και όχι εμπορικός προϋπολογισμός»²¹. Κάτι ανάλογο μπορούμε να υποθέσουμε και για τον Καλλίμαχο, ο οποίος αναγνωρίζει ότι ο κόσμος προτιμά τους θεράποντες της παραδοσιακής τραγικής ποίησης και ότι ο νεότερος Θεαίτητος θα πρέπει να περιμένει το μέλλον για να αναγνωριστεί η πραγματική αξία της τέχνης του²².

Mutatis mutandis ο Καλλίμαχος και ο Κάτουλλος αντιμετώπιζαν ομοειδείς καταστάσεις: επιχειρούσαν να ανατρέψουν μια καλά στερεωμένη μακρόχρονη παράδοση και να θέσουν τις βάσεις μιας νέας ποιητικής τέχνης. Το πλατύ κοινό εύλογα αρεσκόταν στην εύπεπτη τροφή που του προσέφερε η οικεία παλαιά ποίηση, την οποία συνέχιζαν να καλλιεργούν ποιητώνιοι «Τελχίνες». Ένα τέτοιο κοινό a priori δεν μπορούσε να ενδιαφέρει τους πρωτεργάτες του νεοτερισμού, οι οποίοι πιθανώς αρκούσαν στην εκτίμηση των ελάχιστων ειδημόνων. Κατά κάποιον τρόπο η αναμενόμενη ποιητική δόξα σε αυτή τη φάση είναι *ολίγη*,

19. Για εκτενή σχολιασμό του ποιήματος βλ. Παπαγγελής, *ό.π.*, σσ. 139-43.

20. Απ. 398 Pfl., *Λύδη και παχύ γράμμα και ού τορόν*. Ίσως στο έργο του Αντίμαχου αναφέρεται και η *μεγάλη γυνή* του Προλόγου των *Αιτίων* (απ. 1.12 Pfl.).

21. Παπαγγελής, *ό.π.*, σ. 141.

22. Βλ. το συμπέρασμα του Schwinge, *ό.π.*, σσ. 34-5 για την κατακλείδα του *Επιγρ. 7* και Παπαγγελής, *ό.π.*, σ. 34.

αλλά οι θεράποντες της νέας ποίησης για ευνόητους λόγους απέφυγαν μια τέτοια δήλωση, παρόλο ότι την ευνοούσε η σχετική με τη λογοτεχνική κριτική ορολογία τους. Προτιμούν να εναποθέσουν αόριστα την αποδοχή του έργου τους και την προσωπική τους δόξα στο απώτερο μέλλον. Η νεότερη ποίηση ρίζωσε τελικά στη Ρώμη, και οι δύο στίχοι των *Γεωργικών* τους οποίους συζητήσαμε φαίνεται να αποτυπώνουν αυτή τη νίκη εις βάρος των ποικίλων αντιπάλων. Ο Βιργίλιος, μάλιστα, δεν διστάζει να προσδιορίσει την επιτυχία, που ήδη έχει γευτεί ο ίδιος με τις *Εκλογές*, με έναν αντινεοτερικό όρο, δείχνοντας ότι η λεπτή ποίηση και η δόξα που απορρέει από αυτήν είναι μεγέθη αντιστρόφως ανάλογα (*Γεωργ.* 4.6-7). Ο Προπέρτιος θα χρησιμοποιήσει την ίδια αντινομία για να διατρανώσει την πεποίθησή του για την επιτυχία της ερωτικής του ποίησης, ενώ φαίνεται ότι και ο Οράτιος διαδηλώνει με ανάλογο τρόπο την ίδια αντίληψη στη «σφραγίδα» της πρώτης λυρικής συλλογής του.

Στο έργο του Προπέρτιου, δηλωμένου οπαδού του καλλιμαχισμού, απαντά με ιδιαίτερη συχνότητα το μοτίβο της ποιητικής επιτυχίας και υστεροφημίας²³. Θα εξετάσω δύο περιπτώσεις, όπου διακρίνεται η αντινομία η οποία μας ενδιαφέρει. Στην *Ελ.* 1.7 ο Προπέρτιος αρνείται να ακολουθήσει τον Ποντικό σε επικά ύψη και εμμένει στην ερωτική ποίηση που του εμπνέει η puella του. Ωστόσο προειδοποιεί τον επικό ομότεχνο ότι, εάν και εκείνος νιώσει τον έρωτα, κανένα στρατόπεδο δεν θα του προσφέρει καταφύγιο και δεν θα μπορούν να τον προστατεύσουν από το πάθος του ούτε οι επτά στρατοί που εκστράτευσαν εναντίον της Θήβας (στ. 15-18): παρηγοριά θα μπορεί να βρει μόνον στους «μαλακούς στίχους» της ερωτικής ποίησης· ο Ποντικός όμως, αγνοεί αυτήν την τέχνη (στ. 19-20). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όπου η επική ποίηση αποδεικνύεται ανώφελη, προβάλλει ως λυτρωτικό φάρμακο η ερωτική ποίηση του Προπέρτιου (στ. 21-4):

tum me non humilem mirabere saepe poetam
tunc ego Romanis praeferar ingeniis;
nec poterunt iuvenes nostro reticere sepulcro
“Ardoris nostri magne poeta, iaces”.

Ο ταπεινός ποιητής, που δεν απολαμβάνει την εκτίμηση των υψιφρόνων ρωμαίων επικών, βρίσκει αιφνιδίως αναγνώριση λόγω του ερωτικού πάθους του Ποντικού. Η υπόθεση επιτρέπει στη φαντασία του ελεγειακού να επεκταθεί από την περιστασιακή επιτυχία στην προσδοκώμενη υστεροφημία.

Οι όροι poetam και ingeniis φέρνουν στο προσκήνιο μια αντιπαράθεση

23. Βλ. την αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία της Ευαγγελίας Καργιανιώτη, «Έπαινος Φήμη και Υστεροφημία του ποιητή στις ελεγείες του Προπέρτιου», Θεσσαλονίκη 1995.

γνωστή στην αυγούστεια ποιητική παραγωγή: με τον πρώτο όρο εννοούνται οι θεράποντες της λεπτής ελληνιστικής ποίησης, ενώ με τον δεύτερο οι *vates*, οι εκπρόσωποι της υψηλής ρωμαϊκής ποίησης, αυτοί που καταπιάνονται με τα μεγάλα και σοβαρά ζητήματα της *res Romana*²⁴. Σε αυτό το πλαίσιο το σχήμα λιτότητας *non humilem* σημαίνει μια υπέρβαση του ταπεινού χαρακτήρα της νεοτερικής ποίησης, και αυτό επιβεβαιώνεται στον επόμενο στίχο, όπου ο ελεγειακός ποιητής προτιμάται αντί των αναγνωρισμένων ρωμαίων επικών. Στην ακόλουθη μεταθανάτια φαντασίωση το *magne*, σαφής αντινεοτερικός προσδιορισμός, κλιμακώνει την επιτυχία ως προς το προηγούμενο σχήμα λιτότητας, ενώ εντείνει και την αντίθεση, καθώς εδώ προσδιορίζει το νεοτερικό *poetam*: δύο αντίθετοι όροι γειτνιάζουν για να διατρανώσουν ότι η επιτυχία του «εργάτη» της λεπταλής Μούσης μπορεί να είναι εφάμιλλη με εκείνην που απολαμβάνουν οι μεγαλόσχημοι ιεροφάντες της επικής ποίησης. Ωστόσο είναι αξιοσημείωτο ότι η επιτυχία αυτή μένει στον περιορισμένο κύκλο των εραστών. Ο Προπέρτιος δεν ενδιαφέρεται για την άνδρη αναγνώριση, αλλά αρκείται στην απήχηση που θα έχει σε όσους μπορούν να νιώσουν και να κατανοήσουν τον έρωτα²⁵. Από αυτή την άποψη η επιτυχία μετριάζεται κατά το πρότυπο του κατουλλικού επαίνου προς τη Σμύρνα του Κίννα. Η μεγάλυνση του ποιητή δεν είναι συνάρτηση του αριθμού των αναγνωστών αλλά της ερωτικής δεκτικότητάς τους.

Στην προλογική ελεγεία του τρίτου βιβλίου ο Προπέρτιος διαδηλώνει με βεβαιότητα την επιτυχία του, αφού πρώτα έχει εκφράσει πλήρη υπακοή στα ποιητικά διδάγματα του Καλλίμαχου και του Φιλητά. Μολονότι η διατύπωση της μελλοντικής μεγάλυνσης δεν γίνεται με αντινεοτερική ορολογία, ούτε παρατηρείται κάποια συναρμογή αντίθετων όρων, οι στ. 19-24 παρουσιάζουν ενδιαφέρον:

*mollia, Pegasides, date vestro sarta poetae:
non faciet capiti dura corona meo.
at mihi quod vivo detraxerit invida turba,
post obitum duplici faenore reddet Honos;
omnia post obitum fingit maiora vetustas:
maius ab exsequiis nomen in ora venit.*

Η αναφορά *maiora* ~ *maius* (στ. 23-4) προβάλλει ένα όχι προσφιές στους νεοτερικούς επίθετο. Παρόλο ότι στα συμπραζόμενα αυτά δεν τίθεται ρητά η αντιπαράθεση μεταξύ του μεταθανάτιου μεγαλείου και της λεπτής ποίησης, υπάρχουν ενδείξεις ότι κάτι τέτοιο υπονοείται. Το αίτημα να είναι μαλακό το

24. Το θέμα αυτό εξετάζεται στην κλασική εργασία του J. K. Newman, *Augustus and the New Poetry* [= Coll. Latomus 88], Βρυξέλλες 1967.

25. Πρβ. στην ίδια ελεγεία τους στ. 11-14: *me laudent doctae solum placuisse puellae, / Pontice, et iniustas saepe tulisse minas; / me legat assidue post haec neglectus amator, / et prosint illi cognita nostra mala.*

στεφάνι που περιμένει τον ποιητή καθώς και η επόμενη άρνηση της τραχύτητας (στ. 19-20) παραπέμπουν στη φύση της ίδιας της ποιητικής του τέχνης²⁶. Το φθονερό πλήθος (στ. 21) ανήκει στη σκηνοθεσία της γνωστής διαμάχης ανάμεσα στους ανανεωτές νεοτερικούς και τους βάσκανους Τελχίνες. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι εμμέσως ο Προπέρτιος θίγει το πρόβλημα της αντίθεσης «λεπτή ποίηση - μεγάλη δόξα», επιμένοντας όμως στη μελλοντική, μεταθανάτια διάσταση του ζητήματος, για την οποία μπορεί να προσκομίσει ως αποδεικτικό στοιχείο τη δόξα που γνώρισαν τόσο το Ίλιον και οι ήρωες που πολέμησαν εκεί όσο και ο ίδιος ο Όμηρος χάρη στην *Ιλιάδα* (στ. 25-34). Η σύγκριση της δικής του επιτυχίας με την επιτυχία του αρχετυπικού επικού ποιητή ανακαλεί στη μνήμη τη βεβαιότητα της *Ελ.* 1.7.21-4 ότι ο ταπεινός ποιητής του έρωτα θα υπερκεράσει τους ρωμαίους επικούς. Σε αυτή την κλιμάκωση ίσως οφείλεται το ότι εδώ η αναγνώριση είναι πιο εκτεταμένη από ό,τι στην *Ελ.* 1.7 και προέρχεται από το σύνολο της Ρώμης (στ. 15-8 και 35-6).

Στα δύο χωρία από τον Προπέρτιο αναγνωρίζονται ως κοινά σημεία τόσο η περιορισμένη αποδοχή του έργου του στο παρόν (λανθάνουσα στον στ. 21 της *Ελ.* 1.7, ρητά εκφρασμένη στον στ. 21 της *Ελ.* 3.1), όσο και η αντίδραση στην ποίησή του (λανθανόντως από τους επικείμενους ομοτέχνους στην *Ελ.* 1.7, ρητώς από το φθονερό πλήθος στην *Ελ.* 3.1). Κοινό αποτέλεσμα είναι η μεταθανάτια αναγνώριση (από τους ερωτοπαθείς *iuvenes* στην *Ελ.* 1.7, πάνδημη στην *Ελ.* 3.1). Αντίθετα, στο χωρίο των *Γεωργικών* που συζητήσαμε, μολονότι ο ποιητής εμφανίζεται ενήμερος για τους καιροφυλακτούντες αντιπάλους της λεπτής τέχνης του (*numina laeva*), τίποτα δεν δείχνει ότι η επιτυχία επαφίεται στο μετά θάνατον μέλλον. Άλλωστε η βιργιλιανή Μούσα είχε ήδη επιτυχία με τις *Εκλογές*, και εύλογα μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο ποιητής προσδοκά άμεση και ευρεία αποδοχή. Μια τέτοια ένδειξη προσφέρει η μαρτυρία για την εκτίμηση του Παλλίωνα: *Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam* (*Εκλ.* 3.84)²⁷. Επιπλέον, η βιργιλιανή αντίθεση *in tenui labor; at tenuis non gloria* τίθεται με καθαρά ποιητικούς όρους στο πλαίσιο γνωστών συμβόλων του νεοτερικού ποιητικού προγράμματος. Στα δύο χωρία του Προπέρτιου η αντίθεση, σαφώς λιγότερο ρητή και εμφανής από τη βιργιλιανή εκδοχή, αποκτά και βιοτικό χαρακτήρα: αφενός η αναγνώριση σχετίζεται άμεσα με την ερωτική διάθεση του Ποντικού ή των εκάστοτε αναγνωστών του ποιητή, αφετέρου το προσδοκώμενο μεγαλείο αφορά και τις δύο φορές τον ίδιο τον ποιητή, όχι το έργο του, και μάλιστα στο πρόσωπο αυτού μεταφέρεται η αντίθεση «λεπτή ποίηση – μεγάλη δό-

26. Το πρώτο μέρος της ελεγείας, εξάλλου, είναι έντονα φορτισμένο από το αλεξανδρινό ποιητικό πρόγραμμα, κατά τρόπο μάλιστα που προσδίδει νέα διάσταση στο προπερτιανό μοτίβο της ποιητικής δόξας: βλ. Καργιανιώτη, *ό.π.*, σσ. 64-8.

27. Για τις νεοτερικές προτιμήσεις του Παλλίωνα βλ. Παπαγγελής, *Βουκολική Ευτοπία*, σσ. 110-113.

ξα» (*non humilem poetam· ego Romanis praeferebat ingenii· magne poeta, Ελ. 1.7.21-4, at mihi, Ελ. 3.1.21*). Η εμμονή του Προπέρτιου στο απώτερο μέλλον, λόγω της πολεμικής που υφίσταται στο παρόν, αλλά και η εμπλοκή του ερωτικού στοιχείου στο θέμα της ποιητικής gloria υποδεικνύουν ότι το πρόβλημα πιθανώς σχετίζεται με τον ειδολογικό χαρακτήρα της ποίησής του.

Τα Γεωργικά, μολονότι δεν εμπίπτουν στις προδιαγραφές του παραδοσιακού έπους και χαρακτηρίζονται από νεοτερικές αρετές, αναμφισβήτητα δεν προσκρούουν στα ρωμαϊκά ήθη και έθιμα· από μίαν άποψη, μάλιστα, καταπιάνονται με τις *res seriae* της ρωμαϊκής κοινωνίας, στον βαθμό που ο αγροτικός γεωργικός βίος αποτελούσε τον θεμέλιο λίθο του ρωμαϊκού μεγαλείου. Αντίθετα, η ερωτική ελεγεία δεν μπορεί να διεκδικήσει ανάλογη “κοινωνική” σοβαρότητα: ο εραστής, «αντικοινωνικός κηφήνας»²⁸, αρέσκειται στο *otium*· ο ελεγειακός ποιητής κατά κανόνα ιδιωτεύει και αδιαφορεί για τα προβλήματα της ρωμαϊκής *res publica*· ο αναγνώστης του είδους, όπως προβάλλεται από τον Προπέρτιο, μάλλον στερείται του κύρους που διαθέτει ο ευπατριδής Πωλλίων. Υπό αυτές τις συνθήκες ο ελεγειακός φυσιολογικά μπορεί να ισχυριστεί ότι η μεγάλη επιτυχία δεν είναι άμεση και να εμπιστευθεί τη δικαίωσή του στο μέλλον. Παρόλο που κάτι τέτοιο θυμίζει την επιλογή του Καλλίμαχου και κυρίως του Κάτουλλου για το ίδιο ζήτημα, στην περίπτωση του Προπέρτιου ο πολεμικός ζήλος είναι μάλλον επίπλαστος, ένα τέχνασμα που επιτρέπουν οι εξωλογοτεχνικές συνθήκες, παρά η ιστορική αλήθεια σχετικά με την αναγνωσιμότητα του έργου του και τις αντιδράσεις που συνάντησε η ποίησή του. Η “αναφορικότητα” είναι το όχημα που εισάγει ένα κατά βάση ποιητολογικό θέμα και προσδίδει νέα διάσταση σε έναν κοινό τόπο, καθώς ο Προπέρτιος δεν αποσκοπεί να δείξει την επιτυχία της νεοτερικής ποίησης εν γένει, αλλά μιας ειδικότερης έκφασής της, της ερωτικής ελεγείας. Στο πλαίσιο αυτό η διαφαινόμενη κοινωνική παραγνώριση, που προφανώς οφείλεται στη συντηρητική αυγούστεια πολιτική και τη νοσταλγία του *mos maiorum*, δεν ενδιαφέρει καθεαυτήν²⁹, παρά μόνον ως αφορμή για έναν προβληματισμό περί ερωτικής ποιήσεως. Ο Προπέρτιος δεν τρέφει αυταπάτες για την ταπεινή όψη της ερωτικής ελεγείας, η οποία ήταν φύσει αδύνατο να συντονιστεί με τα μεγαλεπήβολα σχέδια της κοσμοκράτειρας· δείχνει, ωστόσο, ότι το ποιητικό αυτό είδος είχε αξία στο επίπεδο του καθημερινού βίου, και με πεποίθηση διεκδικεί για τον εαυτό του και την τέχνη του το μεγαλείο και τη δόξα

28. Βλ. E. J. Kenney, «Nequitiae Poeta» στο N. I. Herescu (εκδ.), *Ovidiana*, Παρίσι 1958, σ. 207, σημ. 5. Ο χαρακτηρισμός αυτός έχει κάποια αξία στο πλαίσιο της σύγκρισης με τα Γεωργικά, καθώς ο Kenney σχολιάζει τον οβιδιανό συσχετισμό του εραστή με δύο αξιοσέβαστες μορφές της ρωμαϊκής κοινωνίας, τον γεωργό και τον ναύτη.

29. Αυτό συνέβαινε π.χ. στον Κάτουλλο, του οποίου η ποίηση δείχνει σημάδια κοινωνικής πολεμικής εναντίον αυτών που, προσκολλημένοι στο παρελθόν της Ρώμης, αντιδρούσαν στις μοντέρνες, ελληνόφερτες ως επί το πλείστον, συνήθειες. Για το κεφάλαιο αυτό του ρωμαϊκού Νεωτερισμού βλ. Παπαγγελής, *Η Ποιητική των Ρωμαίων Νεωτέρων*, σσ. 105-21.

άλλων ομοτέχνων του³⁰. Δεν είναι τυχαίο ότι το επιχείρημα που αποδεικνύει μάταιη την αντίδραση της *invida turba* (Ελ. 3.1.21) —η επιβίωση της ομηρικής *Ιλιάδας* και η αθάνατη δόξα του δημιουργού της (Ελ. 3.1.25-34)— προέρχεται από τον χώρο της ποίησης. Έτσι η αντίθεση *humilis poeta ~ magnus poeta* —προπερτιανή εκδοχή της βιργιλιανής αντίθεσης που εξετάσαμε— είναι απόλυτα εναρμονισμένη με την ειδολογική φυσιογνωμία της ερωτικής ποίησης: ο ποιητής-εραστής κατά κανέναν τρόπο δεν θα αξιωθεί τον τίτλο του *vates*, αλλά αυτό δεν του στερεί το δικαίωμα της επιτυχίας.

Η αντίθεση που μας απασχολεί αναγνωρίζεται συγκεκαλυμμένη κατά έναν ενδιαφέροντα τρόπο και στην Ωδή 3.30 του Οράτιου (στ. 1-9):

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis
5 annorum series et fuga temporum.
annorum series et fuga temporum.
non omnis moriar, multaque pars mei
vitabit Libitinam: usque ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium
scandet cum tacita virgine pontifex.

Η λυρική ποίηση του Οράτιου παρομοιάζεται με ακατάλυτο μνημείο, ικανό να αντισταθεί σε όλες τις φθοροποιές δυνάμεις και να διαιωνίσει το όνομα του ποιητή. Η χρονική διάρκεια είναι γνωστός όρος της ποιητικής επιτυχίας, ενώ φαίνεται να απουσιάζει η αντίθεση λεπτή ποίηση – μεγάλη δόξα. Στον στ. 2, όμως, εισάγεται το στοιχείο του *όγκου*: το ποιητικό μνημείο εικονογραφείται υψηλότερο και από αυτές τις πυραμίδες. Μια τέτοια αρχιτεκτονική λεπτομέρεια έρχεται σε αντίθεση όχι μόνον με τις αισθητικές αρχές της λεπταλέης Μούσης αλλά και με τις βιοτικές συνήθειες του Οράτιου, που είναι γνωστός οπαδός του *tenuis victus* (Σάτ. 2.2), της *tenuis mensa* (Ωδή 2.16.14) και των *parva rura* (Ωδή 2.16.37). Ιδιαίτερα εμφαντική είναι αυτή η αντίθεση υπό την προοπτική της αμέσως προηγούμενης Ωδής.

Στην Ωδή 3.29 ο ποιητής καλεί τον Μαικήνα να απαρνηθεί το ανάκτορό του και το κλεινόν άστυ της, επιφανειακά ευτυχισμένης, Ρώμης και να επισκεφθεί τον ίδιο στο σαβινικό του αγρόκτημα, όπου θα απολαύσει μια λιτή φιλοξενία με ευεργετικά αποτελέσματα για την ψυχική του υγεία (στ. 9-16). Χαρακτηριστικό

30. Συντονισμένος με την 'αναφορικότητα' που διαγνώσαμε είναι και ο άλλος, ιδιαίτερα ενδιαφέρον τρόπος με τον οποίο ο Προπέρτιος διεκδικεί δόξα και φήμη: ο σφετερισμός επίσημων ρωμαϊκών όρων (π.χ. *laus, honos, gloria, fama* κλπ.) και εκδηλώσεων (π.χ. θρίαμβος) για τον ίδιο και για το έργο του. Εξαιρετικά διαφωτιστική για το ζήτημα αυτό είναι η εργασία της Καργιανιώτη, ό.π.

είναι ότι ο Οράτιος ορίζει τον προσωπικό του χώρο με γνωστούς ποιητολογικούς όρους του νεοτερικού προγράμματος: *sub parvo lare, mundaе cenae* (στ. 14, 15)³¹. Σε όλο το έργο, άλλωστε, η βιοθεωρία του διαφημίζεται με όρους της λεπτής ποιήσεως³², με αποκορύφωμα την τελευταία στροφή της Ωδής 2.16, όπου το ποιητολογικό και το βιοτικό στοιχείο συνυπάρχουν άρρηκτα δεμένα (στ. 37-40):

mihi parva rura et
spiritum Graiae tenuem Camenae
Parca non mendax dedit et malignum
spernere vulgus.

Από αυτή την άποψη δεν προκαλεί έκπληξη η αρνητική εκτίμηση του ποιητή για το οίκημα του Μαικήνα. Το ύψος, όμως, που διακρίνει το ανάκτορο (*molem propinquam nubibus arduis*, Ωδή 3.29.10) το στοιχίζει με το *monumentum* της Ωδής 3.30, στο οποίο ο ποιητής εναποθέτει την υστεροφημία του· η μομφή για τον αντινεοτερικό όγκο του πρώτου μετατρέπεται σε αυτοέπαινο στη δεύτερη περίπτωση. Η λανθάνουσα αντινομία μπορεί να εκπλήσει, αλλά πρέπει να αναγνωρίσουμε σε αυτήν έναν άλλο τρόπο διατύπωσης του βιργιλιανού *at tenuis non gloria*: αντί της αφηρημένης τεχνικής ορολογίας ο Οράτιος καταφεύγει στην εικονοποιία για να δείξει ότι η λεπτή ποίηση δεν είναι άμοιρη της μεγάλης επιτυχίας. Με τον Προπέρτιο δεν είναι ορατή κάποια άμεση σχέση, τουλάχιστον όσον αφορά τα δύο χωρία των *Ελ.* 1.7 και 3.1. Ωστόσο ο ελεγειακός εκμεταλλεύτηκε την Ωδή 3.30 στη σύνθεση του τελευταίου τμήματος της *Ελ.* 3.2, στην οποία καταπιάνεται επίσης με το ζήτημα της ποιητικής επιτυχίας χωρίς να χρησιμοποιεί την αντίθεση που εξετάζουμε. Είναι, πάντως, διαφωτιστική μια σύγκριση των δύο κειμένων (Προπ. *Ελ.* 3.2.17-26):

fortunata, meo si qua es celebrata libello!
carmina erunt formae tot monumenta tuae.
nam neque Pyramidum sumptus ad sidera ducti,
nec Iovis Elei caelum imitata domus,
nec Mausolei dives fortuna sepulcri
mortis ab extrema condicione vacant.
aut illis flama aut imber subducat honores,
annorum aut ictu, pondere victa, ruent.
at non ingenio quaesitum nomen ab aevo
excidet: ingenio stat sine morte decus.

31. Για τη νεοτερική σημασία του *mundus* βλ. Παπαγγελής, *Η Ποιητική των Ρωμαίων Νεωτέρων*, σ. 10.

32. Βλ. π.χ. το άρθρο του H.-J. Mette, «'Genus tenue' und 'Musa tenuis' bei Horaz», *MH* 18 (1961) 136-9 (= H. Oppermann, εκδ., *Wege zu Horaz* [WdF 90], Darmstadt 1972, σσ. 221-4).

Η πνευματική διάσταση των μνημείων που ύψωσαν οι δύο ποιητές εξασφαλίζει τη διαιώνιση του ονόματός τους· αντίθετα, υλικές κατασκευές, παρόλη τη μεγαλοπρέπειά τους, είναι φθαρτές και εφήμερες. Τα κοινά αυτά στοιχεία των δύο κειμένων επιδεικνύουν τη συγγένεια, για να εξασφαλίσουν τον συσχετισμό τους και να αναδείξουν τη διαφορά, η οποία είναι έκδηλη σε τεχνικό επίπεδο: ο Προπέρτιος έχει μετατρέψει σε καταληκτικό συμπέρασμα αυτό που για τον Οράτιο ήταν η βάση στην οποία εδράζεται η διεκδίκηση της δόξας³³. Επιπλέον επιβεβαιώνεται η προηγούμενη παρατήρησή μας για την ειδολογική φόρτιση του θέματος της ποιητικής επιτυχίας στον Προπέρτιο, αφού ρητά η μνημείωση αφορά το ερωτικό αντικείμενο της ελεγειακής ποίησης, την *puella* (*Ελ.* 3.2.17-18). Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι εδώ απουσιάζει κάθε αναφορά σε δεδομένα της ρωμαϊκής πραγματικότητας, που χρωμάτιζε τα χωρία των *Ελ.* 1.7 και 3.1 που εξετάσαμε³⁴. Η υστεροφημία εξαρτάται άμεσα από το ποιητικό *ingenium* και από τη συνεργία των θεών που προστατεύουν την ποίηση: του Βάχχου, του Απόλλωνα, των Μουσών³⁵.

Στο ορατιανό κείμενο, αντιθέτως, διακρίνεται έντονο το ρωμαϊκό στοιχείο: το *monumentum* πέραν της ποιητικής βίβλου απεικονίζει το μνήμα του ποιητή, η Λιβιτίνη είναι η ρωμαϊκή θεότητα των κηδειών και το *αέναον* της επιτυχίας δηλώνεται μέσω της τελετής στον ναό του *Juppiter Optimus Maximus* (*Ωδή* 3.30.6-9)³⁶: η ανάμνηση της άσημης γενέτειρας του Οράτιου και η έπαρση των κατοίκων της για τον *ένδοξο* συμπατριώτη τους συντηρούν το αίσθημα του πατριωτισμού, αλλά τον μεταφέρουν σε ένα πιο προσωπικό επίπεδο. Δημιουργούνται έτσι οι προϋποθέσεις για την τελική εστίαση στον ίδιο τον ποιητή και το επίτευγμά του (*Ωδή* 3.30.10-16):

dicar, qua violens obstrepit Aufidus
et qua pauper aquae Daunus agrestium
regnavit populorum, ex humili potens
princeps Aeolium carmen ad Italos
deduxisse modos. sume superbiam
quaesitam meritis et mihi Delphica
lauro cinge volens, Melpomene, comam.

33. Βλ. Καργιανιώτη, *ό.π.*, σ. 77, και εδώ παρακ., σ. 298.

34. Βλ. και παρακ., σημ. 30, για τη χρήση ρωμαϊκών στοιχείων στην πραγμάτευση του θέματος της ποιητικής δόξας από τον Προπέρτιο.

35. Βλ. Καργιανιώτη, *ό.π.*, σ. 78. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διατύπωση του στ. 9: *miremur, nobis et Baccho et Apolline dextro, / turba puellarum si mea verba colit?* (*Ελ.* 3.2.9-10). Εξ αντιθέτου υπομνησεται η βιργιλιανή προϋπόθεση για την επιτυχία, *si numina laeva sinunt* (*Γεωργ.* 4.7), ενώ αναφαίνεται ένα ακόμη γνώριμο στοιχείο, η άμεση αποδοχή του ελεγειακού έργου του Προπέρτιου από συγκεκριμένο κοινό, πρβ. *Ελ.* 1.7.11-14, 23-4.

36. Βλ. σχετικά G. Williams, *The Third Book of Horace's Odes*, Οξφόρδη 1969, σσ. 150-151.

Ο Οράτιος καυχάται ότι πρώτος εισάγει νέα ποίηση στη Ρώμη, αλλά το ενδιαφέρον εντοπίζεται αλλού: η λατινική μεταγραφή της αιολικής ποίησης αποδίδεται με το *deduxisse* (στ. 14), που αποτελεί *terminus technicus* για την πρόσληψη της καλλιμαχιικής ποίησης και ποιητικής στη Ρώμη³⁷. Συνεπώς η επιτυχία περιλαμβάνει όλο το εύρος της ορατιανής λυρικής παραγωγής, εξαίροντας την αρχαϊκή καταγωγή της και τη νεότερη φυσιογνωμία της. Αν όμως το *deduxisse* διατηρεί εδώ τη βαρύτητα του προγραμματικού όρου, τότε λανθάνει για άλλη μια φορά η αντίθεση που μας ενδιαφέρει, καθώς το ύστατο αίτημα του Οράτιου να αξιωθεί τη δελφική δάφνη αποκαλύπτει τη φιλοδοξία του να κερδίσει τον τίτλο του *vates*³⁸. Υπενθυμίζεται έτσι η επιθυμία που εξέφραζε στην προλογική ωδή της συλλογής: *quodsi me lyricis vatibus inseres... (Ωδή 1.1.35)*³⁹. Το προπερτιανό *magne poeta (El. 1.7.24)* δημιουργούσε ένα προκλητικό οξύμωρο και απέβλεπε να καταδείξει τη δυνατότητα επιτυχίας της ταπεινής ερωτικής ποίησης σε αντίθεση προς τους ποιητές που, επειδή πραγματεύονταν θέματα επικού ύψους και εθνικού ενδιαφέροντος, θεωρούνταν *a priori* επιτυχημένοι. Ο Οράτιος φαίνεται να επιδιώκει μια σύνθεση των δύο στοιχείων, υπονοώντας ότι η λυρική ποίηση δεν είναι κατ' ανάγκη ασυμβίβαστη με το ρωμαϊκό κύρος⁴⁰.

Από αυτή την άποψη η κατάληξη της Ωδής 3.30 είναι απόλυτα συντονισμένη με την πατριωτική έξαρση που παρουσίασε το πρώτο μέρος. Εξάλλου η αρχική μεταθανάτια δόξα με τον εθνικό χαρακτήρα της συνιστά το επιχείρημα για το αίτημα άμεσης αναγνώρισης από τη Μελπομένη, και η δάφνη φέρνει στο προσκήνιο ένα ακόμη ρωμαϊκό στοιχείο, καθώς παραπέμπει στην τιμή που επιφυλάσσεται σε νικηφόρους στρατηγούς. Αντιστρέφεται, επομένως, η προπερτιανή εκδοχή της επιτυχίας, αφού ο ελεγεϊακός παρουσίαζε το παρόν δυσμενές για την ποίησή του και μετέθετε την επιτυχία στο μετά θάνατον μέλλον — το *magne poeta* είναι προσφώνηση πάνω από τον τάφο του. Άλλωστε και η άλλη προπερτιανή πτυχή στην πραγμάτευση του ζητήματος της ποιητικής επιτυχίας, η κατάχρηση όρων και συμβόλων που επισήμως δήλωναν κοινωνική και πολιτική καταξίωση, λειτουργούσε μάλλον υπονομευτικά απέναντι στο επίσημο σύστημα

37. Βλ. τη βιργιλιανή μεταγραφή της εντολής που ο Απόλλων έδωσε στον Καλλιμάχο: *'pastorem, Tityre, pinguis / pascere oportet ovis, deductum dicere carmen'* (*Exl.* 6.4-5).

38. Βλ. Newman, *ό.π.*, σσ. 133-4.

39. Γ' αυτή την *callida iunctura* βλ. Newman, *ό.π.*, σ. 130· πρβ. το *spiritum tenuem (Ωδή 2.16.38, παρατίθεται παραπ. σ. 295)*, για το οποίο βλ. E.-R. Schwinge, «Zur Kunsttheorie von Horaz», *Philologus* 107 (1963) 95-6.

40. Οι έξι ρωμαϊκές Ωδές, π.χ., του 3ου βιβλίου έδειχναν πώς μπορούσε το λυρικό να συμβιβαστεί με τα μεγάλα ζητούμενα της Ρώμης ή και να τα υπηρετήσει. Από αυτή την άποψη θα μπορούσε να νομιστεί κανείς ότι και ο Προπέρτιος κάνει αντίστοιχη παραχώρηση στον Αύγουστο, όταν παρουσιάζει τον θρίαμβο του τελευταίου στην *El.* 1.4. Η Καργιανιώτη, *ό.π.*, σσ. 82-87, έχει δείξει σε μια εύστοχη ανάλυση ότι το κείμενο αυτό πρέπει να αναγνωστεί στα συμφραζόμενα της ποιητικής επιτυχίας που ορίζουν οι τρεις πρώτες ελεγείες του βιβλίου και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί υπαναχώρηση του ποιητή από την ιδιοτελεία και το *otium*.

απόδοσης τιμών, εφόσον το οικειοποιούνταν για λογαριασμό της περιθωριακής ερωτικής ελεγγείας, αναδεικνύοντας κυρίως την ένταση παρά τη σύνθεση που επιζητεί ο Οράτιος.

Μετά τη δημοσίευση της συλλογής των *Ωδών* ο Προπέρτιος απαντά στην ορατιανή πρόκληση, επαναθέτοντας εμφατικά την εν ζωή παραγνώριση της δικής του ποίησης και εμμένοντας στη μετά θάνατον δικαίωσή της (Ελ. 3.1.21-4). Στο δεύτερο ποίημα του βιβλίου διαλέγεται άμεσα με την *Ωδή* 3.30: ξανατονίζει το περιορισμένο και συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό του, *turba puellarum* (στ. 10), και, μεταφέροντας στο τέλος τον εναρκτήριο συλλογισμό του Οράτιου περί αθανασίας των πνευματικών δημιουργημάτων, εδραιώνει με το επιχείρημα εκείνου τη δική του πεποίθηση για τη δόξα που του επιφυλάσσει το μέλλον. Η έλλειψη κάθε αναφοράς στα ρωμαϊκά πράγματα και η εξάρτηση της επιτυχίας από το προσωπικό του *ingenium*, συνιστούν μία ακόμη ένδειξη διαφοροποίησης από τον λυρικό ποιητή.

Η δόξα ως αποτέλεσμα της ποίησης συνεπάγεται μεγαλείο που αντιβαίνει στην εμμονή του καλλιμαχισμού στο λεπτόν και όλιγον. Ο ίδιος ο Καλλίμαχος αλλά και ο Κάτουλλος, που αρκούνται στην επιδοκιμασία των ελάχιστων εκλεκτών, εναποθέτουν στο μέλλον την ευρύτερη επιτυχία της τέχνης τους, χωρίς να προσδιορίσουν το μέγεθός της. Ίσως οι πρωτεργάτες του κινήματος δεν θέλησαν να οικειοποιηθούν χαρακτηρισμούς τους οποίους προσάπτουν ως μομφή στους αντιπάλους του. Στο λατρευτικό πεδίο μπορούσε να γίνει κάποια εξαίρεση (Καλλίμ., Ύμν. 2.10-11), χωρίς τον κίνδυνο να δημιουργηθεί η εντύπωση της αντίφασης. Ωστόσο, πίσω από τη μεγάλυνση του πιστού ο υποψιασμένος αναγνώστης μπορεί να διακρίνει κάποιον υπαινιγμό προς την κατεύθυνση και του ποιητικού μεγαλείου, εφόσον ο ίδιος ο Καλλίμαχος ως ποιητής είναι άξιος πιστός του θεού, και εδώ προτείναμε ότι μια τέτοια σύνδεση αναγνωρίζεται τελικά στο κείμενο των *Γεωργικών*. Ο Βιργίλιος ξεκαθάρισε το ζήτημα με παρρησία, στηριζόμενος στους τεχνικούς όρους της νέας ποίησης: η θεματική της και ο τρόπος πραγμάτευσής της μπορεί να είναι ταπεινά, αλλά η δόξα που προσπορίζει στον δημιουργό είναι μεγάλη. Ο Προπέρτιος κατέστησε το θέμα της ποιητικής επιτυχίας ιδιαίτερο στοιχείο της προσωπικής του ποίησης και χρησιμοποίησε ποικίλους τρόπους για να το πραγματευτεί. Ως ένας από τους τρόπους αυτούς αναγνωρίζεται η αντίθεση που μας απασχολεί, και μέσω αυτής τίθενται κρίσιμα σημεία του προπερτιανού προβληματισμού: η προσωρινή παραγνώριση της ερωτικής ποίησης λόγω του ασυμβίβαστου με τις μεγαλεπήβολες επιδιώξεις της ρωμαϊκής πολιτείας: η εμπιστοσύνη στη μελλοντική αναγνώριση, που θα προέλθει τόσο λόγω του θέματος, που αγγίζει καθέναν, όσο και λόγω της ικανότητας και του *ingenium* του ποιητή. Ο Οράτιος, πιο αισιόδοξος, δεν διαβλέπει αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στον θεράποντα της λυρικής ποίησης και τον επισή-

μως αναγνωρισμένο vates. Έτσι, εικονογραφώντας την αντινομία, παρουσιάζει τη δόξα που μετά θάνατον αναμένει από τη Musa tenuis να αίρεται σε δυσθεώρητα ύψη, χωρίς να αποκλείει την άμεση αναγνώριση του έργου του.

Θεσσαλονίκη

ΒΑΣΙΛΗΣ Α. ΦΥΝΤΙΚΟΓΛΟΥ